

УДК (UDC) 930:82.0-94:32.019.5"1940/1980"

ЗВІЛНСЬКИЙ С. О.

РАДЯНСЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА МЕМУАРИСТИКА 1940-80-х рр. В СИСТЕМІ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ТА АГІТАЦІЙНО- ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СРСР-УРСР

В статті аналізується не ретроспективна, а синхронна інформація, що закладена в революційній мемуаристиці радянської доби 1940-80-х рр. Висвітлюється призначення, процеси продукування та популяризації даного виду джерел. Розкривається твердження, що подібні тексти були в більшості своїй продуктом радянської пропаганди та агітації, аніж самодостатнім нарративним джерелом.

Ключові слова: революційна мемуаристика, наративи, громадянська війна, спогади, партархіви, пропаганда.

На сучасному етапі розвитку історіографічного процесу, мемуаристика стала невід'ємною складовою історичних досліджень. Тексти мемуарного характеру використовують дослідники під час широкого кола студій з різних історичних періодів та подій, популярними та актуальними стають археографічні публікації різноманітних зразків нарративних джерел. Розширюються в кількісному та якісному рівнях і теоретичні дослідження в даному руслі. З'являються наукові роботи, що розширюють межі наукового потенціалу даних джерел.

Розбіжності з приводу місця та значення мемуарів серед джерельної бази наукових історичних досліджень, викликали дискусії і в руслі історіографічному. Ще з кінця XIX-поч. XX ст., в роботах О.С. Лаппо-Данилевського був закладений фундамент до розгляду мемуарів, на рівні з іншими джерелами, в двох іпостасях - як джерела про події згадувані в них, та як пам'ятки духовної культури - «психічного продукту» окремої епохи [1, с.291-292]. Пізніше, поглиблювали дослідження в даному напрямку С.Н. Валк, С.С. Дмитрієв, М.Н. Чорноморський. В наш час, наукові дискусії розвиваються як навколо цих позицій, так і з приводу суб'єктивності, достовірності та механізмів використання мемуарів.

Що стосується мемуаристики радянського періоду, то вона, як правило, використовувалась та вивчалась в руслі суто фактовому, як продукт доби та історіографічної ситуації, в якому вона писалася, такі тексти не виступали об'єктом досліджень.

Такому підходу сприяли як марксистсько-ленінська концепція радянської історіографії загалом, так і відносно невеликий період з часу їх написання, що був не достатнім для їх поглибленого вивчення. Період розвитку української національної історіографії поступово та закономірно виправляє недоліки радянської історичної науки. Пріоритетними, зокрема, є студії з перегляду як самої історії України радянського періоду, так і її джерельної бази, яка трактувалася з вигідних для марксистсько-ленінської історичної парадигми позицій.

Звілінський Сергій Олександрович - аспірант історичного факультету Запорізького національного університету.

Не переходячи до внутрішньої критики радянських мемуарів з історії Громадянської війни 1917-22 рр. в Україні, метою даної розвідки є розгляд їх іншої інформативної складової - як продукту епохи, який до сих пір виступає другорядним, намагання з'ясувати їх призначення та роль в системі агітаційно-пропагандистської політики радянської влади, прослідкувати умови та особливості появи. Дана мета буде реалізовуватися на прикладі розгортання процесів радянського мемуарописання 1940-80-х рр. з тематики Громадянської війни 1917-22 рр.

Щодо наукового вивчення революційної мемуаристики в радянський період, то воно оформлювалось виключно в ключі ретрансляції героїчної боротьби трудящих за більшовицькі ідеали, основне її завдання зводилося до відтворення героїки минулих подій та використання даних текстів як ілюстративного матеріалу щодо окремих сюжетів.

Саме в такому руслі з'являлась і основна маса історіографічних робіт радянських істориків та джерелознавців. Ключовими роботами на теренах Радянського союзу з тематики революційного мемуарописання були праці В.С. Голубцова та Г.В. Стрельського, що мало чим відрізнялись в базових концепціях вивчення даних джерел.

Основні теоретизування В.С. Голубцова зводились до питань суб'єктивності мемуаристики, що сприймається ним як відображення індивідуальних особливостей автора, його життєвих поглядів, досвіду та ступеню задіяності в описуваних подіях. Сукупність цих особливостей відображається не тільки в тому що запам'ятав мемуарист, але і в його прагненні осмислити події минулого, учасником чи сучасником яких він був. Мемуари, на його думку, це індивідуальне, суб'єктивне відтворення подій, явищ і фактів з минулого в тому вигляді, як вони запам'яталися їх учаснику чи сучасникові [2, с.38]. Відтворення подій по пам'яті - це не фотографічна репродукція минулого, а цілеспрямована діяльність мемуариста відповідно до вимог, що поставлені перед ним в його практичній суспільно-політичній, виробничій чи інших формах діяльності. Репродукція подій, таким чином, являється результатом свідомо наміченої цілі [2, с. 37]. Досить оптимістично звучало слушне зауваження В.С. Голубцова, про невміння застосовувати дані джерела в історичних дослідженнях, що являється основною проблемою для подальших теоретичних розробок [2, с. 112].

Г.В. Стрельський чітко розмежовує питання внутрішньої та зовнішньої критики мемуарних джерел та пропонує критерії аналізу кожної. До зовнішньої критики він відносить: встановлення автентичності джерела, тобто, його справжньої належності авторові, якому приписується; вивчення історії оригінальності тексту, умов і прийомів видання та перевидання для з'ясування ступеня довіри до тексту твору даного видання; визначення обсягу та характеру нашарувань різних редакцій, з'ясування всіх перекручень під час видання за первісним текстом і відновлення останнього [3, с. 115, 118; 4, с.268]. Під внутрішньою критикою мемуарів Г.В. Стрельський вбачає визначення класової приналежності мемуариста, його суспільного та службового положення, професії [3, с. 109, 113; 4, с. 269-270]. Мемуарні джерела, на його думку, дозволяють глибше зрозуміти внутрішній світ, думки та переживання учасників революції [3, с. 5].

Вивченню радянських мемуарів широкого хронологічного періоду присвячені дослідження А.В. Санцевича. [5]. Він підняв питання про необхідність залучення та джерелознавчого вивчення мемуарів не лише більшовицького, а й представників антирадянського табору, що було досить прогресивною позицією в радянській історіографії.

Однак, як радянські так і сучасні науковці, в більшості своїй схильні приділяти основну увагу саме ретроспективній інформації, що закладена в наративних джерелах, в контексті тематичних досліджень з відповідних періодів та тематик, відображення та аналіз сутності суб'єктивних чинників лишалась на другому плані.

Одним з основних недоліків джерелознавчого вивчення радянської мемуаристики було орієнтування дослідників саме на опубліковані зразки даного жанру. Щоправда, вже згадуваний дослідник Г.В. Стрельський наголошував, що лише незначна кількість спогадів доступна нам в опублікованому виді, основний їх масив зберігається в архівах, музеях, рукописних фондах бібліотек та інститутів тощо. Виходячи з цього він зазначає, що такі тексти, є невикористаним резервом історичної науки, важливим потенційним джерелом [3, с. 42-43].

За період незалежності України почали з'являтися роботи які значно поглиблюють межі пізнання даного виду джерел.

Дисертація А.О. Малика, захищена у 1998 р., була значним новаторством в розширенні джерельної бази української революції. Основа уваги дослідника спрямована на комплексне дослідження заборонених за радянських часів мемуарів діячів національно-демократичного табору, як джерела з історії української революції в період діяльності Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918 рр.) [6]. Автор досліджує формування мемуарів про українську національно-демократичну революцію, аналізує їх тематику, основні видання, розкриває роль авторів у контексті тогочасних подій.

Окремо варто відзначити серію робіт Р.Я. Пирого присвячених огляду джерел з історії української революції. Зокрема, в своїй статті «Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917-1921 років» в окрему групу за критерієм політичної належності автора він виділяє мемуари та спогади представників більшовицького табору. Однак, автор зупиняється лише на найяскравіших зразках даного жанру [7].

Низьку ступінь залученості радянської революційної мемуаристики до сучасних наукових студій відзначає Ю.В. Котляр. Автор наголошує, що велика кількість унікальних за своєю інформативністю спогадів до сих пір лишається не опублікованими, та зберігається в архівних фондах [8].

Важливе місце серед джерельної бази з історії революційної боротьби на Півдні України відводить мемуаристиці В.С. Гвоздик, хоч і не вважає їх самодостатнім джерелом через першочергове відображення в них індивідуального світогляду авторів. На думку автора, вони значною мірою відтворюють картину тогочасної гострої політичної боротьби та колорит епохи [9, с. 420].

У сучасній російській історіографії радянській революційній мемуаристиці присвячені ґрунтовні дослідження М.О. Казакової [10],

Л.А. Колеснікової [11], А.С. Мастренкова [12], В.В. Кабанова [13], магістральною думкою яких є нерозкритість інформативного потенціалу даного джерела, попри численні її недоліки та складнощі використання.

В даному дослідженні увага буде зосереджена не скільки на самих текстах мемуарних джерел, скільки на особливостях їх продукування, призначенні та популяризації. Основним завданням є показати специфіку їх утворення, що є передумовою правильного їх залучення до наукових досліджень.

По закінченню Другої світової війни, жанр революційного мемуарописання починає поступово відновлюватися, в порівнянні з аналогічними процесами, що розгортались в період 1920-30-х рр. та були централізовані за допомогою істпарту [14].

Після входження в 1939 р. регіональних (обласних) істпартів до складу партійних архівів обкомів КП(б)У, вони успадкували більшість методик та напрямків їх роботи.

У повоєнний час збирались та публікувались спогади учасників революційних подій переважно місцевого масштабу. Представники вищої керівної ланки зазнали репресій в 1930-х рр., частина загинула на фронтах Другої світової війни. Та й загалом, нова війна породжувала нових героїв, актуалізувала нові теми. Мемуаристика громадянської війни, дещо втрачає свої магістральні позиції, її поступово витісняють спогади учасників Великої Вітчизняної. Окрім того, популярності набирають спогади стахановців, діячів культури, науки, техніки. У цей час процеси мемуарописання отримують масовий характер. Враховуючи все більшу їх орієнтацію на широку аудиторію, вони несли в собі вагому пропагандистську та суспільно-виховну функцію.

Мемуари даного періоду, в більшості своїй, продовжують писатися в рамках заздалегідь сконструйованих схем. До середини 1950-х рр. така схема цілком вкладалась в постулати зафіксовані сталінським «Коротким курсом історії ВКП(б)». У цей час в основу всієї історії Росії лягала історія партії. Що стосується визначеного нами періоду, то періодизація, що частково була закладена в 1930-х рр., остаточно оформилася в 1950-60-х рр. Виглядала вона приблизно так: а) визрівання передумов Жовтневої революції; б) підготовка і проведення Жовтневої революції; в) період іноземної інтервенції та громадянської війни (1918-20 рр.); г) відбудова народного господарства (1921-25 рр.).

Періодизація конкретно Громадянської війни, відповідала назвам базового 5-ти томного видання присвяченого даному періоду - «История гражданской войны в СССР», які виходили відповідно в 1935, 1943, 1958, 1959, 1960 роках. Згідно цієї ґрунтовної праці, буремні події 1917-22 рр. в межах всього Радянського союзу вкладались в такі тематичні блоки: 1) Підготовка великої пролетарської революції (1914 - до початку жовтня 1917 рр.); 2) Велика пролетарська революція (жовтень-листопад 1917 р.); 3) Зміцнення радянської влади, початок іноземної військової інтервенції та громадянської війни (листопад 1917 - березень 1919 рр.); 4) Вирішальні перемоги Червоної Армії над об'єднаними силами Антанти та внутрішньої контрреволюції (березень 1919 - лютий 1920 рр.); 5) Закінчення іноземної військової інтервенції та громадянської війни в СРСР. Ліквідація останніх проявів контрреволюції (лютий 1920 - жовтень 1922 рр.) [15].

Дані підходи загалом закріплювались на всі подальші періоди радянської

історіографії. Відповідно до них, вибудовувалась і структура більшості спогадів, які писались у 1940-80-х рр.

Окрім того, офіційний курс також задавали ґрунтовні видання присвячені Жовтневій революції та Громадянській війні, що виходили з певною регулярністю великими накладками. В них закладались всі концептуальні моменти, та офіційні тлумачення тих чи інших подій означеного періоду. До таких можемо зарахувати тритомник «Гражданская война на Украине (1918-1920)», що був підготовлений до 50-ї річниці Жовтневої революції [16]. Одним з останніх таких комплексних видань була «Історія УРСР» в 10-ти томах, що вийшла у 1984 р. [17]. Шостий том був присвячений Жовтневій революції та Громадянській війні.

Такого роду видання отримували масове поширення, розходилися великими тиражами по широкій мережі бібліотек. Даний факт є важливим для подальшого розуміння специфіки писаних наративів, адже вони використовувались в якості довідників чи посібників більшістю авторів, що писали спогади фактично на замовлення. Саме тому, велика кількість виявлених нами текстів 1940-80-х рр., в контексті періодизації та опису ключових подій, збігається з офіційно прийнятою позицією радянської історіографії.

З другої половині 1950-х років спостерігається поступове пошквдження революційного мемуарописання. Цей період ознаменувався переглядом підходів до вивчення Громадянської війни. В царині радянської історичної науки активізувались методологічні дискусії стосовно ролі мемуарів в системі джерел.

Ці процеси стали можливі після XX з'їзду Компартії, коли в контексті хрущовської відлиги почались процеси лібералізації як всього суспільства, так і історичної науки зокрема. Спогадам знову починають надавати особливого значення в контексті популяризації історичного знання. Особливо популярними вони стають на регіональному рівні.

Процеси збирання, писання та популяризації спогадів набирали особливої актуальності напередодні відзначення революційних річниць. З найбільшим розмахом закономірно святкувались круглі дати. В 1950-х рр. варто вести мову про 40-ву річницю Жовтневої революції. Збором спогадів в цей час займались як партійні так і державні архіви, краєзнавчі музеї, окремі університети, краєзнавці та подекуди редакції місцевих періодичних видань.

Так би мовити, офіційним поштовхом до популяризації мемуарної літератури були постанови ЦК КПРС, що видавались до річниць Жовтневої революції. В одній з таких постанов «Про підготовку до святкування 40-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції» від 16 березня 1957 року, ставилось питання про необхідність публікації спогадів та мемуарів учасників революційних подій як наочного ілюстративного матеріалу [18, с.383-390].

Реалізацію цих положень до певної міри брав на себе Інститут марксизму-ленізму (далі ІМЛ) при ЦК КПРС, який спирався в даній роботі на свої республіканські відділи, партархіви обкомів, відділи пропаганди та агітації на місцях, крайкоми партії.

ІМЛ проводив регулярну розсилку директивних матеріалів, якими мали керуватися партархіви. В контексті підготовки до святкування 40-ї річниці Жовтневої революції вони отримували від ІМЛу чіткі вказівки, які

передбачали необхідність організувати роботу зі збирання спогадів учасників підготовки та проведення революції. «Как известно, оригинальные документы периода Октябрьской революции и гражданской войны сохранились в самом незначительном количестве, тем большее значение приобретают воспоминания, как один из важнейших источников изучения истории коммунистической партии Украины», - значилося в листі Інституту історії партії ЦК КПУ [19, арк. 7]. Такі матеріали визначались важливим джерелом по історії виникнення «первого в мире советского государства».

Партархівам обкомів необхідно було виявити учасників згаданих подій, які проживали в їхньому регіоні, після чого провести з ними спільні збори-співбесіди, де в «теплій та дружній» атмосфері поставити перед ними завдання написання спогадів, дати загальні вектори роботі, визначити строки. Рекомендувалось також практикувати стенографування спогадів, які могли даватись ветеранами усно. Вся робота мала бути обговорена та погоджена з центральним та республіканськими партархівами, а на місцях - з обкомами та агітпропами [20, арк. 22].

Паралельно партійні архіви мали включатись в роботу по публікації виявлених матеріалів, для чого рекомендувався журнал «Історичний Архів», що видавався з 1955 по 1962 рр. В його редколегію входили провідні вітчизняні історики та архівісти [21, арк. 67].

Для прикладу, в плані проведення заходів по підготовці 40-ої річниці Жовтневої революції, миколаївським партархівом були визначені такі блоки роботи: організувати збір спогадів з історії місцевих партійних організацій і їх діяльності в період нового революційного підйому та Жовтневої соціалістичної революції; дану роботу організувати за допомогою райкомів КП України; виявити і взяти на облік активних учасників згаданих подій та скласти списки з даними про них; провести збори з активними учасниками по роз'ясненню їм важливості роботи зі збирання спогадів. Вся робота в даному напрямку мала відбуватися за активної участі агітпропів [20, арк. 78]. Виявлення ветеранів Громадянської війни та проведення з ними роз'яснювальної роботи мало проходити по лінії обкомів та райкомів, з подальшим переданням цих матеріалів партархівам [20, арк. 103].

Дана робота проводилась досить продуктивно, підтвердженням чому є колосальна кількість матеріалів мемуарного характеру накопичена в окремих фондах партархівів. В щорічному огляді стану та роботи даних інституцій в межах УРСР за 1955 р. зазначалось, що всі без винятку партархіви обкомів КПУ почали означену роботу, та вже згрупували певний масив даних джерел [20, арк. 31]. В окремі справи виділялось листування співробітників архівів з авторами спогадів та з іншими архівами по надсиланню та обміну матеріалами.

Підтвердженням чіткої централізації процесу накопичення спогадів є вимога Інституту історії партії надіслати довідки з обласних партархівів із зазначенням загальної кількості та тематичним змістом зібраних мемуарних джерел [19, арк. 8].

За аналогією з практикою істпартів, у великих містах створювались ініціативні групи учасників революційних подій в інших місцях. Зокрема, при музеї революції в м. Москва була організована група ветеранів, які приймали участь у Жовтневій революції та Громадянській війні на

Миколаївщині. з ними також велось активне листування [21, арк. 54].

В цей же період, паралельно з партархівами, практикували зустрічі з учасниками революційних подій місцеві краєзнавчі музеї. Стенограма такої зустрічі, що пройшла в 1956 р. в Дніпропетровському краєзнавчому музеї під головуванням директора, яскраво ілюструє механізм та загальну атмосферу їх проведення. Засідання мало на меті вирішення як організаційних моментів, так і безпосередній запис спогадів. Більшість присутніх ветеранів попередньо вже надіслали свої рукописи до оргкомітету, тому зустріч також мала допоміжні функції - уточнення даних та фактів, що були викладені у мемуарах.

Дирекцією музею підіймалися питання про невідповідність спогадів ленінським твердженням, велику розбіжність у фактовому матеріалі стосовно одних і тих же подій [22, арк. 2]. Тим самим, оригінальні спогади значно викривлялись та формалізувалися, стиралось індивідуалізоване бачення та оцінка подій.

Серед ветеранів висловлювались думки про необхідність розроблення певної програми для написання спогадів, де б звучали конкретні питання на які варто давати відповіді. На їх думку, це суттєво б полегшило процес [22, арк. 7].

Що стосується авторського складу мемуаристів 1950-х рр., то серед них вже немає знакових фігур більшовицького крила революційної боротьби. Як говорить дослідниця М.А. Казакова, нові автори - це ті активісти середньої ланки, які не тільки пережили роки сталінського терору, а й зайняли тепер відносно високі партійні та адміністративні посади на місцях [10, с. 7]. У спогадах таких авторів часто перемішані і постулати «Короткого курсу історії ВКП(б)», і нові норми революційного літописання.

Вважаючи за необхідне реагувати на політичні реалії, мемуаристи все більше використовують велику кількість сучасної їм літератури, висвітлюючи в своїх текстах найрізноманітніші аспекти революційного періоду, в залежності від тогочасних вимог історіографічної традиції.

Щодо кількісного виміру зібраних спогадів до 40-ї річниці Жовтневої революції, то для прикладу, дніпропетровський партархів за 1956-57 рр. зібрав їх в кількості 160 одиниць. Варто зазначити, що саме цей партархів вважався одним з передових в організації та продуктивності роботи. Окрім того, однойменна область (колишня Катеринославщина) була на перших місцях за рівнем революційної більшовицької активності, враховуючи потужний робітничих прошарок. Характерний даній роботі схематизм дозволяє простежити кількісне співвідношення в тематиці зібраних мемуарних джерел, де зі 160 одиниць 120 було присвячено боротьбі за встановлення радянської влади, 30 - участі на фронтах громадянської війни, 11 - створення партійних організацій, 6 - організації Червоної гвардії, 10 - революційній роботі серед солдат, 1 - створенню комсомольських організацій [23, арк. 27].

Для співвідношення, кіровоградський партархів до річниці Жовтневої революції зібрав 60 одиниць спогадів, кримський - 102, херсонський - 43 [23, арк. 56, 73, 111]. До запорізького партійного архіву за період з 1959 по 1966 рр. надійшло 132 тексти спогадів, тематично присвячених Жовтневій революції, Громадянській війні, соціалістичному будівництву. У 21 рукописі старі більшовики розповідають про свою безпосередню присутність при «пламенных» виступах В.І. Леніна [24, арк. 43]. Списки зібраних текстів надходили з обласних партархівів до Інституту історії партії для подальшої їх систематизації.

Цей же період, характеризується певним переглядом окремих підходів щодо внутрішньої структури спогадів, концепцій їх побудови та використання в пропагандистських цілях.

Зокрема, на нараді завідуючих партійними архівами обкомів КПУ та директорів держархівів, що проходила на базі Інституту історії партії в 1957 р. та була присвячена підготовці до 40-ка річчя Жовтневої революції, було підняте одне вкрай цікаве та промовисте питання, стосовно згадування як в документах так і в мемуаристиці осіб, які були активними борцями за радянську владу, а пізніше стали для неї ворогами. В першу чергу, мались на увазі численні репресовані в 1930-х рр. особи, які були старими більшовиками, а отже їх діяльність часто висвітлювалась в мемуаристиці, їх прізвища згадувались в документах.

Дане питання активно обговорювалось на засіданні, після чого були надані наступні рекомендації Інституту: «...документи скомпрометованих людей, які в свій час займали керівні посади в партії і в нашій державі, їх особисті документи давати в публікаціях не слід. Важливі документи підписані скомпрометованими особами давати, але без їх підпису». Також, допускався варіант взагалі не давати підписів під документами. Стосовно згадування в збірниках спогадів та матеріалів певних осіб, які вже належали до категорії «ворогів народу», давались такі роз'яснення: «...зустрічаються прізвища людей, які себе потім скомпрометували. Треба це питання добре вивчити і підходити до нього обережно. Діяльності цих людей дана відповідна оцінка нашої партії. І ми повинні керуватися цим при підготовці документальних збірників» [25, арк. 8-9].

У зв'язку з такою фактичною забороною згадувати в публікаціях так званих, «скомпрометованих осіб» в обласних партійних та державних архівів виникали закономірні запитання, хто ж саме відноситься до таких осіб, адже спеціальних списків ніхто не вів, коло ворогів постійно розширювалось, а необережність працівників могла коштувати їм також дорого. Тому, перестраховуючись, більшість архівів в подальшій своїй роботі давала запити у вигляді переліку прізвищ до Інституту історії партії з проханням роз'яснити, чи ці прізвища раптом не зараховані до «скомпрометованих осіб», і чи можна їх згадувати в контексті публікаторської роботи [26, арк. 44].

Таким чином, Інститут історії партії мав фактично монопольне право розставляти акценти у формуванні образу героїв та забуванні так званих «ворогів».

На тій же нараді завідуючих архівів, в доповіді тов. Назаренко були озвучені проблеми, з якими стикаються архівні установи та дослідники під час підготовки збірників спогадів: «...ми мали не один приклад (*в спогадах - прим. автора*), де було багато неправдоподібного і просто брехливого. Іноді той, що спогади пише, виступає як основний фон, а на його фоні вся історія. ...підготовка рукопису спогадів потребує серйозної не тільки літературної а й політичної редакції, кропіткої роботи, щоб це дійсно були спогади. А у нас вже в деяких партархівах є такі недоліки, що спогади старий більшовик як не-будь зробив і все. Такі спогади нам не потрібні і до створення спогадів як мемуарної літератури треба підходити серйозно» [25, арк. 65].

Наступний пласт спогадів, з'явився завдяки широко розгорнутій програмі з відзначення п'ятдесятиріччя Жовтневої революції, підготовка до

якої починалася вже з 1965 р. У постанові ЦК КПРС від 4 січня 1967 р. «Про підготовку до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції» визначалась необхідність всебічного залучення старих більшовиків до підготовки та святкування цієї знакової для країни рад події. На всіх рівнях мала бути проведена робота по підготовці та випуску наукової, популярної, історичної, соціально-економічної, політичної, воєнної, художньої та дитячої літератури з залученням в якості авторів старих більшовиків, ветеранів революції та Громадянської війни [27].

Робота зі збирання, опрацювання та поширення спогадів, як пропагандистського матеріалу, вже традиційно лягала на партійні архіви обкомів КПУ. На перших кроках підготовки до річниці необхідно було виявити активних учасників згаданих подій та сформовані списки надіслати до центрального партархіву, який проводив координацію подальших дій [28, арк. 71].

В директивних розпорядженнях Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та його республіканського філіалу - Інституту історії партії при ЦК КП України знову наголошувалось на необхідності активізації процесу популяризації матеріалів мемуарного жанру [28, арк. 1].

Інститутом відзначалось, що незадовільна робота по збору спогадів деякими архівами призводить до того, що зі смертю старих більшовиків втрачається цінний історичний матеріал [28, арк. 35].

Механізми спонукання до популяризації спогадів диктувалися вимогами партії. Так, до відзначення тієї ж 50-ої річниці Жовтневої революції на всіх рівнях мали бути проведені святкові вечори спогадів за присутності ветеранів означених подій. Найпоширеніші тематики для таких зустрічей - «Поговорим о героях Великого Октября», «Бойцы вспоминают минувшие дни» тощо [29, арк. 9].

На регіональному рівні ці процеси виглядали приблизно наступним чином. Місцеві парткоми знаходили на ввіреній їм території учасників Жовтневої революції чи Громадянської війни (бажано регіону про який йде мова) та залучали їх до культмасової роботи. Зустрічі такого плану проходили в клубах, БК, на заводах, школах, серед різного роду трудових колективів, учнів і т.п. Зрозуміла річ, що виступам перед публікою, передувало написання тексту спогадів, ступінь якості яких залежав від багатьох чинників. Ці ж самі спогади в різних їх варіаціях могли друкуватися в місцевій пресі, до редакції яких вони охоче надавалися власниками.

Такі святкові засідання мали важливі пропагандистські цілі, тому і тексти, які готувались до них були переповнені надмірним пафосом та вихвалянням радянської влади.

З найбільш активними та політично стійкими такими ветеранами проводили роботу вже наукові співробітники обласних державних та партійних архівів, які підводили їх до написання більш розлогих мемуарів, з акцентуванням уваги на заздалегідь визначених блоках інформації.

Типовим зверненням до потенційного мемуариста може бути лист запорізького обласного архіву до учасника подій громадянської війни на території запорізької області: «Зная, что вы не располагаете свободным временем, мы все же берем на себя смелость обратиться к Вам с просьбой написать и выслать в наш адрес воспоминания об этом периоде. Дело в

том, что в силу причин, которые Вам, как участнику этих героических лет, хорошо известны, Запорожский облгосархив почти не располагает документальными материалами о периоде гражданской войны на территории Запорожской области, и воспоминания участников событий этого периода в какой-то мере восполняют этот пробел и донесут до наших потомков героическую историю гражданской войны и установления Советской власти на территории нашей области. Если у Вас в памяти сохранились фамилии Ваших сподвижников, участников этих событий, и Вам известен их адрес, будем Вам очень признательны за то, что сообщите нам их адреса [30, арк. 1].

Намагання заздалегідь розставити акценти для автора спогадів, для подальшого їх вписування в концепції радянської ідеології та історіографії, ілюструє наступний витяг з листа 1960-х рр. до учасника червоних партизанських загонів: «... чтобы написали свое мнение о том, какое впечатление произвел на Вас (людей, партизан) [Ленин]. ... что есть такой человек «Ленин», впечатление когда первый раз увидел его ... услышал (как крестьянин), что ему дадут землю - вот это, как человек мечтал и когда еще услышал в первый раз о Ленине, о том, что он получит не сажень, а десятину земли на семью, на каждого члена семьи, не считаясь, мальчик он или девочка, это сознание равноправия женщины и мужчины, равноправие на землю, бедняк он или зажиточный. Интересны эти впечатления того времени, как воспринял боец, за что он пошел воевать, жертвовать своей жизнью для своей семьи, для бедняков, таких как он» [31, с. 141]

Спогади про В.І. Леніна, в 1960-70-х рр., взагалі займають окремі напрямки ідеологічно-публікаторської діяльності. Цей процес набув особливого піднесення в період відзначення 50-ї річниці Жовтневої революції та 100-річчя з дня його народження. Саме в цей час починають з'являтися в подальшому широковідомі на теренах Радянського союзу спогади про «вождя пролетаріату», предметом особливої гордості ставала безпосередня присутність при його виступах і т.п.

Мелодико подібних псевдомемуарів яскраво ілюструє наступний досить типовий сюжет: «Будучи в рядах Красной Гвардии в 1918 г. и находясь в г. Москве, неоднократно видел в Кремле, а также слушал живое слово создателя нашей партии В.И. Ленина. Несколько раз В.И. Ленин разговаривал с нами красногвардейцами на разные темы. Образ Ленина и его простые слова, внимание к человеку, глубоко вошли в мою душу. Находясь после этого на фронте Гражданской войны, в борьбе с белогвардейцами, петлюровцами, белополяками и разными бандами, слова гения человечества Ленина, всегда в бою воодушевляли веру в победу над всеми врагами пролетариата, и осуществления мечты рабочих и крестьян бывшей рабской и отсталой России» [32, арк. 4].

Щоправда, в подібних прославляннях вождя пролетаріату, траплялися і певні казуси, в намаганнях найяскравіше змалювати «світлий» образ «месії» трудового народу на прохання уповноважених партійних працівників: «Но вскоре мы приехали в г. Севастополь. Нам там открыли дверь и сказали: «Вылизайте», и построили нас в две шеренги. ... И когда нас построили, то с поезда вышло два человека в вольной одежде: в одного была рубаха красная атласная, и в другого была синяя атласная, пояс был тоже с кистями. И вот

мы зашли в помещение. Там было много солдат, но были самые матросы. И вот из этих двух конвоированных один стал выступать, в красной рубахе. И тогда разнесся голос: проговорили, что это Ленин. Ленин говорил, и очень просил, чтобы, «вы не нападали на мирное население и не подрывали нашу молодую республику». Он говорил, что «идите воювать, когда завоюем, то я вам дам по две десятины земли и буду учить ваших детей бесплатно, и на курорт будете ездить бесплатно и куда вам нужно, будете ехать, то будете ездить бесплатно». Потом выступал второй агитатор. Проговорили, что это Троцкий. Но когда Троцкий выступал и стал говорить, то все в зале взволновались и почти все плакали» [31, с. 129-130].

В текстах цього періоду, інформаційний пласт прославлення окремих лідерів (за виключенням В.І. Леніна) відчутно послаблюється, паралельно зростає відсоток вкраплення в тексти різноманітних комуністичних лозунгів, ідейних повчань які значною мірою запозичувались з наявної пропагандистської літератури, чи були вже завчені до автоматизму в результаті тривалої обробки свідомості: «Всякая победа самостоятельно не приходит, тем более в деле военном, рабочего класса, в борьбе не на жизнь а на смерть с коварным врагом, как с внутренней империалистической буржуазией и интервентами мирового империализма. Эту борьбу организовала партия большевиков, партия Великого Ленина, сплотила рабочий класс вместе с беднейшим крестьянством, вдохновила, дала правильные лозунги на своем знамени, указывая путь в этой борьбе и повела на штурм низвержения старого буржуазного строя» [33, арк. 10].

Серед потенційних мемуаристів, яких залучали до написання спогадів, траплялось і немало відмов братися за таку роботу, як правило через поганий стан здоров'я. Однак мотиви не згадувати, та ще й фіксувати на папері, могли критися в елементарній боязні згадати зайві факти, осіб чи події, які могли йти в розріз офіційній точці зору.

Деякі ветерани пропонували прислати уповноваженого співробітника для фіксації власних розповідей через неспроможність власноручно записати їх: «Сообщаю, что по состоянию своего здоровья написать Вам свои воспоминания я не могу. Прошу, если возможно, прислать ко мне работника партархива или корреспондента и я расскажу ему о том, что осталось у меня в памяти, покажу ему свои документы того времени...» [34, арк. 4].

Окрім того, прояв свідомої ветеранської активності міг бути підкріплений і певними фінансовими важелями, у вигляді призначення або збільшення почесних пенсій чи надання разової допомоги, що активно практикувалось в контексті святкових приготувань до знакових революційних річниць. Тому, йдучи на вслякий контакт з владою, ветеран отримував шанс бути ще й додатково матеріально простимульованим.

Подекуди, написання розлогих спогадів, могло слугувати певним доказом для доведення своєї активної участі в революційних процесах, хоча би в контексті претендування на ту ж почесну ветеранську пенсію.

Майже безперервно, процес збору спогадів про події революційного періоду проходив на місцевих рівнях та загалом може бути вписаним у контекст радянського краєзнавства. Зокрема, варто говорити про діяльність краєзнавчих та шкільних музеїв, товариства червоних слідопитів, чи просто

краєзнавців-аматорів. Підхоплюючи обласні та республіканські тенденції, активісти-краєзнавці розгортали подібну роботу зі збору спогадів серед учасників та очевидців революційних подій.

Показовим є приклад села Великомихайлівки Покровського району Дніпропетровської області, що було одним з центрів махновського руху. В 1960-х рр. активну діяльність по збору спогадів серед учасників та очевидців революційних подій в згаданому селі, розгорнув місцевий вчитель історії. Характерною особливістю є той факт, що акцент робився саме на перебігу подій пов'язаних з перебуванням в селі повстанських махновських загонів та боїв, що там точилися. На власний розсуд, з урахуванням місцевої специфіки та хронології подій, ним були складені приблизні питальники за допомогою яких проводилось як інтерв'ювання, так і самостійний виклад спогадів учасниками згаданих подій. Широко до цієї роботи залучались місцеві школярі [31, с. 144-179]. В кінцевому результаті утворився масив джерел мемуарного характеру, що досить детально відображає фактуру процесів громадянської війни в окремо взятому селі.

Ще одним вагомим поштовхом до актуалізації мемуарних джерел та процесів їх збору стала підготовка до написання ґрунтового енциклопедичного видання «Історії міст і сіл Української РСР», що почалася від 1962 р. з прийняття постанови ЦК КПУ про її видання. Це перша фундаментальна історична праця, кожний том якої (видано 26 томів) висвітлював історію населених пунктів окремих областей України.

Важливе місце у збиранні матеріалів для написання нарисів про міста і села належить обласним державним архівам, музеям, краєзнавчим науково-дослідним установам. Неабияку роль у цьому зіграли і наукові бібліотеки, де найбільш повно зосереджено краєзнавчу літературу. Очолювала цю роботу Державна історична бібліотека України, яка спільно з Інститутом історії АН України розробила методичні рекомендації щодо організації роботи обласних бібліотек з надання допомоги авторам «Історії міст і сіл...».

Широким колом авторів, до яких входили як професійні історики так і краєзнавці аматори, було зібрано колосальну кількість матеріалів, одним з видів яких були саме джерела наративні.

Через широку мережу зв'язків авторів праці з пошуковцями на місцях провадився процес виявлення ветеранів Громадянської війни, з метою висвітлення та уточнення аспектів цих подій на місцевому рівні та включення їх у працю по історії міст і сіл. В результат такої діяльності утворювались окремі колекції матеріалів, зокрема спогадів, що стосуються окремо взятих населених пунктів [35].

За післявоєнний період майже кожна область УРСР видавала до круглих річниць збірники спогадів, що стало традиційним видом поширення такого роду матеріалів. Подібні публікації носили науково-популярний характер та були досить одноманітними. Вони вміщували відредаговані, ідеологічно вивірені тексти спогадів учасників революційних подій в окремих областях чи їх центрах. Мелодика таких публікацій пронизана святковим радянським пафосом, де авторитетне слово ветеранів-борців за світле майбутнє мало надихати молоде покоління на нові звершення [36-42].

З кінця 1970-80-х років радянське революційне мемуарописання майже

припиняється. Головну роль у цьому відігравали причини об'єктивні. По-перше, фізична смерть чи поганий стан здоров'я самих учасників далеких подій, по-друге природна неспроможність згадати більше, ніж це було зроблено одними й тими ж людьми у попередні періоди.

Таким чином, всеохоплюючою радянською пропагандистською машиною було взято під контроль процеси мемуарописання в країні рад. Жовтнева революція (переворот) та Громадянська війна в Росії, подібно «великому вибуху», стала відправною точкою радянської історії, «священною» подією, монопольне право на трактування якої мала Комуністична партія Радянського союзу.

Немає сумніву, що однією з головних ознак тоталітарної держави є суцільний контроль над свідомістю її мешканців. Саме одним з інструментів такого контролю була формалізована пам'ять про Громадянську війну, що ретранслювалась через живі голоси її учасників. Враховуючи важливість самої події, її образ та значення мали бути сакралізовані для суспільства. Тож, спогади її учасників впродовж радянського періоду історії України ставали знаряддям пропаганди та агітації, слугували слухняним джерелом підтвердження офіційної концепції радянської історіографії.

В результаті такої цілеспрямованої діяльності по накопиченню мемуарів з історії Громадянської війни 1917-1922 рр. утворились колосальні комплекси текстів, що згруповані в архівах, музеях, бібліотеках. Розуміння умов їх появи та призначення робить їх цінним джерелом з вивчення не лише подій Громадянської війни, а й радянської ідеології. Щодо власне фактового їх значення, то серед величезного масиву текстів трапляються екземпляри, що через свою невідповідність ідеологемам не підлягали популяризації та на довгі роки лягали на полиці для зберігання. Саме такі тексти складають на сьогодні подвійну цінність для дослідника, адже ретранслюють не офіційне бачення буремних подій 1917-22 рр.

1. *Лаппо-Данилевский А. С.* Методология истории / А. С. Лаппо-Данилевский. - М.: Территория будущего, 2006. - 622 с.

2. *Голубцов В. С.* Мемуары как источник по истории советского общества / В. С. Голубцов. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. - 114 с.

3. *Стрельский Г. В.* Мемуары как источник изучения истории Великого Октября на Украине / Г. В. Стрельский. - К.: Вища школа, 1978. - 136 с.

4. *Стрельський Г. В.* Джерелознавство історії СРСР. Період імперіалізму / Г. В. Стрельський. - К.: Рад. школа, 1958. - 480 с.

5. *Санцевич А. В.* Мемуарні джерела / А. В. Санцевич // Джерелознавство з історії Української РСР 1917-1941. - К., 1961. - С. 107-130.

6. *Малик А. О.* Мемуари як джерело до історії української революції (березень 1917 - квітень 1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / А. О. Малик; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л., 1999. - 20 с.

7. *Пиріг Р. Я.* Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917-1921 років / Р. Я. Пиріг // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - Вип. 4. - С. 31-58.

8. *Котляр Ю. В.* Мемуари - джерело з історії селянського повстанського руху на Півдні України / Ю. В. Котляр // Наукові праці. Політичні науки: науково-методичний журнал. - Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2001. - С. 127-129.

9. *Гвоздик В. С.* Південь України у революційних подіях 1917 - початку 1918 рр.

(джерелознавчий аспект) / В. С. Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - Запоріжжя: ЗНУ, 2006. - Вип. XX. - С.416-425.

10. Казакова М. А. Воспоминания об Октябрьской революции 1917 года в Среднем Поволжье как исторический источник : автореф. дис. ... кандидата истор. наук: 07.00.09 / М. А. Казакова. - Казань : Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина, 1994. - 21 с.

11. Колесникова Л. А. Историко-революционная мемуаристика (1917-1935 гг.) как массовый источник по истории русских революций (Методика количественного анализа): автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.09 Москва, 2005. - 52 с.

12. Мاستренков А. С. Мемуары по истории Гражданской войны в Оренбуржье: автореф. дис. ... канд. ист. наук : специальность 07.00.09 / Антон Сергеевич Мاستренков. - Москва: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2009. - 29 с.

13. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т «Открытое о-во». - М., 1998. - 701 с.

14. Звілінський С. Радянська революційна мемуаристика 1920-30-рр. (на прикладі катеринославського істпарту) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - Запоріжжя: ЗНУ, 2014. - Вип. 41. - С.246-253.

15. История гражданской войны в СССР: в 5 т. - М., 1935-1960. -

Т.1. Подготовка великой пролетарской революции. (От начала войны до начала октября 1917 г.) / Под редакцией: М. Горького, В. Молотова, К. Ворошилова, С. Кирова, А. Жданова, А. Бубнова, Я. Гамарника, И. Сталина. - М.: Огиз (Государственное издательство «История гражданской войны»), 1935. - 350 с.

Т. 2. Великая пролетарская революция (Октябрь - ноябрь 1917 года) / Под редакцией: М. Горького, В. Молотова, К. Ворошилова, С. Кирова, А. Жданова, И. Сталина. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1943. - 656 с.

Т. 3. Упрочение советской власти. Начало иностранной военной интервенции и гражданской войны. (Ноябрь 1917 г. - март 1919 г.) / Ред. комиссия тома: С.Ф. Найда, Г.Д. Обичкин, Ю.П. Петров, А.А. Стручков, Н.И. Шатагин. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. - 678 с.

Т. 4. Решающие победы Красной Армии над объединенными силами Антанты и внутренней контрреволюции. (март 1919 г. - февраль 1920 г.) / Ред. комиссия тома: Найда С. Ф., Обичкин Г. Д., Петров Ю. П., Стручков А. А., Шатагин Н. И., Шишкин С. Н. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. - 444 с.

Т. 5. Конец иностранной военной интервенции и гражданской войны в СССР. Ликвидация последних очагов контрреволюции. (Февраль 1920 г. - октябрь 1922 г.) / Ред. комиссия тома: С.М. Будённый, С.Ф. Найда, Г.Д. Обичкин, Н.Г. Софинов, А.А. Стручков, Н.И. Шатагин. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1960. - 420 с.

16. Гражданская война на Украине (1918-1920). Сборник документов и материалов: в 3 т., 4 кн. - К.: Наукова думка, 1967. -

Том 1. Кн.1. Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической Директории / Под ред. проф. И. К. Рыбалки. - 874 с.

Том 1. Кн.2. Борьба рабочих и крестьян за освобождение Украины от интервентов Антанты и денкинцев. Ноябрь 1918 - апрель 1919 / Под ред. члена-корреспондента АН УССР Н. И. Супруненко, проф. М. А. Рубача. - 490 с.

Том 2. Борьба против денкинщины и петлюровщины на Украине. Май 1919 г. - февраль 1920 г. / под ред. проф. С. М. Короливского. - 918 с.

Том 3. Крах белопольской интервенции. Разгром украинской националистической контрреволюции и белогвардейских войск Врангеля. Март - ноябрь 1920 г. / Под ред. доц. Н. К. Колесника. - 910 с.

17. История УССР: в 10 т. / гл. ред. Ю.Ю. Кондуфор. - К.: Наук. думка, 1981-1985. - Т.6. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине (1917 - 1920) / редкол. тома: Н.И. Супруненко (отв. ред.) и др. - К.: Наук. думка, 1984. - 656 с.

18. Справочник партийного работника. - М.: Госполитиздат, 1957. - 610 с.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі-ЦДАГО), ф. Ф-39, оп. 3, спр. 927, 89 арк.

20. Державний архів Миколаївської області (далі-ДАМО), ф. П-9, оп. 1, спр. 94, 129 арк.

21. ДАМО, ф. П-9, оп. 1. спр. 105, 114 арк.

22. Державний архів Дніпропетровської області, ф. Р-3493, оп. 1, спр. 25, 94 арк.
23. ЦДАГО, ф. Ф-39, оп. 3, спр. 929, 131 арк.
24. ЦДАГО, ф. Ф-39, оп. 3, спр. 1336, 93 арк.
25. ЦДАГО, ф. Ф-39, оп. 3, спр. 920, 74 арк.
26. ЦДАГО, ф. Ф-39, оп. 3, спр. 889, 122 арк.
27. О подготовке к 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции 1967 г // Правда. - 1967 г. - 8 января. - С. 1-2.
28. ДАМО, ф. П-9, оп. 2, спр. 197, 172 арк.
29. Державний архів Запорізької області (далі-ДАЗО), ф. П-102, оп. 4, спр. 134, 141 арк.
30. ДАЗО, ф. Р-849, оп. 2, спр. 747, 7 арк.
31. У вирі вселенських потрясінь: мемуарна спадщина мешканців Степової України першої третини ХХ ст. / Упоряд. В.І. Мільчев, Т.І. Молдавська, Р.І. Молдавський, - Київ, 2014. - 230 с.
32. ДАЗО, ф. П-337, оп. 1, спр. 189, 5 арк.
33. ДАЗО, ф. П-337, оп. 1, спр. 254, 37 арк.
34. ДАЗО, ф. П-337, оп. 1, спр. 225, 15 арк.
35. ДАЗО, ф. Р-2630, оп. 1, спр. 1-38.
36. Боротьба за перемогу Радянської влади на Україні. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. - К.: Держполітвидав УРСР, 1957. - 584 с.
37. Борці за Жовтень розповідають: Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині. - Дніпропетровськ, 1957. - 416 с.
38. Железнодорожники Екатерининской в борьбе за власть Советов. Воспоминания, биографии, документы. - Днепропетровск: Обл. издат, 1958. - 199 с.
39. Незабутні роки. Спогади учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні. - К: Політвидав України, 1967. - 605 с.
40. Жовтень на Запоріжжі. Збірка спогадів учасників боротьби за встановлення і утвердження Радянської влади на Запоріжжі / Редкол. і упоряд. В. М. Костецький, І. П. Щербак, П. Т. Кривчик, П. К. Чебаненко, М. Т. Чемерисов, А. П. Литвяков. - Дніпропетровськ, 1969. - 141 с.
41. Нас вдохновляла революция. Воспоминания ветеранов гражданской войны. Изд. 2-е. - К., 1978. - 230 с.
42. У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Ін-т історії партії при ЦК Компартії України - Філ. Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. - К.: Політвидав України, 1987. - 580 с.

References

1. Lappo-Danilevskiy A. S. Metodologiya istorii / A. S. Lappo-Danilevskiy. - M. : Territoriya budushchego, 2006. - 622 s.
2. Golubtsov V. S. Memuary kak istochnik po istorii sovetskogo obshchestva / V. S. Golubtsov. - M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1970. - 114 s.
3. Strel'skiy G. V. Memuary kak istochnik izucheniya istorii Velikogo Oktyabrya na Ukraine / G. V. Strel'skiy. - K.: Vishcha shkola, 1978. - 136 s.
4. Strel's'kiy G. V. Dzhereloznavstvo istorii' SRSR. Period imperializmu / G. V. Strel's'kiy. - K.: Rad. shkola, 1958. - 480 s.
5. Sancevych A. V. Memuarni dzherela / A. V. Sancevych // Dzhereloznavstvo z istorii' Ukrain's'koi' RSR 1917-1941. - K., 1961. - S. 107-130.
6. Malyk A.O. Memuary jak dzherelo do istorii' ukrai'ns'koi' revoljucii' (berezen' 1917 - kviten' 1918 rr.): Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.06 / A.O. Malyk ; L'viv. nac. un-t im. I.Franka. - L., 1999. - 20 s.
7. Pyrig R. Ja. Memuary suchasnykiv jak dzherelo z istorii' Ukrain's'koi' revoljucii' 1917-1921 rokiv / R. Ja. Pyrig // Problemy vyvchennja istorii' Ukrain's'koi' revoljucii' 1917-1921 rokiv. - K.: Instytut istorii' Ukrain'ny NAN Ukrain'ny, 2009. - Vyp. 4. - S. 31-58.
8. Kotljars'kiy Ju. V. Memuary - dzherelo z istorii' seljans'kogo povstans'kogo ruhu na Pivdni Ukrain'ny / Ju. V. Kotljars'kiy // Naukovi praci. Politychni nauky: naukovo-metodychnyj zhurnal. - Mykolaj'v : Vydavnyctvo MDGU im. Petra Mogyly, 2001. - S.127-129.
9. Gvozdyk V. S. Pivden' Ukrain'ny u revoljucijnyh podijah 1917 - pochatku 1918 rr. (dzhereloznavchij aspekt) / V. S. Gvozdyk // Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogoderzhavnogo universytetu. - Zaporizhzhja: ZNU, 2006. - Vyp. XX. - S.416-425.
10. Kazakova M. A. Vospominaniya ob Oktyabr'skoy revolyutsii 1917 goda v Srednem Povolzh'e kak istoricheskiy istochnik : avtoref. dis. ... kandidata istor. nauk: 07.00.09 / M. A. Kazakova. - Kazan' : Kazan. gos. un-t im. V. I. Ul'yanova-Lenina, 1994. - 21 s.

11. Kolesnikova L. A. Istoriko-revolutsionnaya memuaristika (1917-1935 gg.) kak massovyy istochnik po istorii russkikh revolyutsiy (Metodika kolichestvennogo analiza): avtoref. dis. ... d-ra ist. nauk : 07.00.09 Moskva, 2005. - 52 s.
12. Mastrenkov A. S. Memuary po istorii Grazhdanskoj vojny v Orenburzh'e: avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spetsial'nost' 07.00.09 / Anton Sergeevich Mastrenkov. - Moskva: Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova, 2009. - 29 s.
13. Istochnikovedenie: Teoriya. Istoriya. Metod. Istochniki rossijskoj istorii: Ucheb. posobie / I. N. Danilevskiy, V. V. Kabanov, O. M. Medushevskaya, M. F. Rumyantseva; Ros. gos. gumanit. un-t, In-t «Otkrytoe o-vo». - M., 1998. - 701 s.
14. Zvilins'kyj S. Radjans'ka revolucijna memuarystyka 1920-30-rr. (na prykladi katerynoslavs'kogo istpartu) // Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. - Zaporizhzhja: ZNU, 2014. - Vyp. 41. - S.246-253.
15. Istoriya grazhdanskoj vojny v SSSR: v 5 t. - M., 1935-1960. -
- T.1. Podgotovka velikoj proletarskoj revolyutsii. (Ot nachala vojny do nachala oktyabrya 1917 g.) / Pod redaktsiej: M. Gor'kogo, V. Molotova, K. Voroshilova, S. Kirova, A. Zhdanova, A. Bubnova, Ya. Gamarnika, I. Stalina. - M.: Ogiz (Gosudarstvennoe izdatel'stvo «Istoriya grazhdanskoj vojny»), 1935. - 350 s.
- T. 2. Velikaya proletarskaya revolyutsiya (Oktyabr' - noyabr' 1917 goda) / Pod redaktsiej: M. Gor'kogo, V. Molotova, K. Voroshilova, S. Kirova, A. Zhdanova, I. Stalina. - M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1943. - 656 s.
- T. 3. Uprochenie sovetsoj vlasti. Nachalo inostrannoj voennoj intervencii i grazhdanskoj vojny. (Noyabr' 1917 g. - mart 1919 g.) / Red. komissiya toma: S.F. Nayda, G.D. Obichkin, Yu.P. Petrov, A.A. Struchkov, N.I. Shatagin. - M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1958. - 678 s.
- T. 4. Reshayushchie pobedy Krasnoj Armii nad ob'edinennymi silami Antanty i vnutrennej kontrrevolyutsii. (mart 1919 g. - fevral' 1920 g.) / Red. komissiya toma: Nayda S. F., Obichkin G. D., Petrov Yu. P., Struchkov A. A., Shatagin N. I., Shishkin S. N. - M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1959. - 444 s.
- T. 5. Konets inostrannoj voennoj intervencii i grazhdanskoj vojny v SSSR. Likvidatsiya poslednikh ochagov kontrrevolyutsii. (Fevral' 1920 g. - oktyabr' 1922 g.) / Red. komissiya toma: S.M. Budennyj, S.F. Nayda, G.D. Obichkin, N.G. Sofinov, A.A. Struchkov, N.I. Shatagin. - M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1960. - 420 s.
16. Grazhdanskaya voyna na Ukraine (1918-1920). Sbornik dokumentov i materialov: v 3 t., 4 kn. - K.: Naukova dumka, 1967. -
- Tom 1. Kn.1. Osvoboditel'naya voyna ukrainskogo naroda protiv nemetsko-avstrijskikh okkupantov. Razgrom burzhuazno-natsionalisticheskoy Direktorii / Pod red. prof. I. K. Rybalki. - 874 s.
- Tom 1. Kn.2. Bor'ba rabochikh i krest'yan za osvobozhdenie Ukrainy ot interventov Antanty i denikintsev. Noyabr' 1918 - aprel' 1919 / Pod red. chlena-korrespondenta AN USSR N. I. Suprunenko, prof. M. A. Rubacha. - 490 s.
- Tom 2. Bor'ba protiv denikinshchiny i petlyurovshchiny na Ukraine. May 1919 g. - fevral' 1920 g. / pod red. prof. S. M. Korolivskogo. - 918 s.
- Tom 3. Krakh belopol'skoj intervencii. Razgrom ukrainskoj natsionalisticheskoy kontrrevolyutsii i belogardejskikh voysk Vrangelya. Mart - noyabr' 1920 g. / Pod red. dots. N. K. Kolesnika. - 910 s.
17. Istoriya USSR: v 10 t. / gl. red. Yu. Yu. Kondufor. - K.: Nauk. dumka, 1981-1985. - T.6. Velikaya Oktyabr'skaya sotsialisticheskaya revolyutsiya na Ukraine (1917 - 1920) / redkol. toma: N.I. Suprunenko (otv. red.) i dr. - K.: Nauk. dumka, 1984. - 656 s.
18. Spravochnik partiynogo rabotnika. - M.: Gospolitizdat, 1957. - 610 s.
19. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrain'ny (dali-CDAGO), f. F-39, op. 3, spr. 927, 89 ark.
20. Derzhavnyj arhiv Mykolai'vs'koi' oblasti (dali-DAMO), f. P-9, op. 1, spr. 94, 129 ark.
21. DAMO, f. P-9, op. 1, spr. 105, 114 ark.
22. Derzhavnyj arhiv Dnipropetrovs'koi' oblasti, f. R-3493, op. 1, spr. 25, 94 ark.
23. CDAGO, f. F-39, op. 3, spr. 929, 131 ark.
24. CDAGO, f. F-39, op. 3, spr. 1336, 93 ark.
25. CDAGO, f. F-39, op. 3, spr. 920, 74 ark.
26. CDAGO, f. F-39, op. 3, spr. 889, 122 ark.

27. O podgotovke k 50-letyju Velykoj Oktjabr'skoj socalystycheskoj revoljucyy 1967 g / Pravda. - 1967 g. - 8 janvarja. - C. 1-2.
28. DAMO, f. P-9, op. 2, spr. 197, 172 ark.
29. Derzhavnyj arhiv Zaporiz'koi oblasti (dali-DAZO), f. P-102, op. 4, spr. 134, 141 ark.
30. DAZO, f. R-849, op. 2, spr. 747, 7 ark.
31. U vyri vselens'kyh potrjasin': memuarna spadshhyna meshkanciv Stepovoi' Ukraїny pershoi' tretyny HH st. / Uporjad. V.I. Mil'chev, T.I. Moldavs'ka, R.L. Moldavs'kyj, - Kyi'v, 2014. - 230 s.
32. DAZO, f. P-337, op. 1, spr. 189, 5 ark.
33. DAZO, f. P-337, op. 1, spr. 254, 37 ark.
34. DAZO, f. P-337, op. 1, spr. 225, 15 ark.
35. DAZO, f. R-2630, op. 1, spr. 1-38.
36. Borot'ba za peremogu Radjans'koi' vlady na Ukraїni. Zbirnyk spogadiv uchasnykiv Velykoi' Zhovtnevoi' socialistychnoi' revoljucii'. - K.: Derzhpolityvdav URSR, 1957. - 584 s.
37. Borci za Zhovten' rozpovidajut': Spogady uchasnykiv borot'by za vladu Rad na Katerynoslavshhyni. - Dnipropetrovs'k, 1957. - 416 s.
38. Zheleznodorozhniki Ekaterininskoy v bor'be za vlast' Sovetov. Vospominaniya, biografii, dokumenti. - Dnepropetrovsk: Obl. izdat, 1958. - 199 s.
39. Nezabutni roky. Spogady uchasnykiv Velykoi' Zhovtnevoi' socialistychnoi' revoljucii' ta gromadjans'koi' vijny na Ukraїni. - K: Polityvdav Ukraїny, 1967. - 605 s.
40. Zhovten' na Zaporizhzhji. Zbirka spogadiv uchasnykiv borot'by za vstanovlennja i utverdzhennja Radjans'koi' vlady na Zaporizhzhji / Redkol. i uporjad. V. M. Kostec'kyj, I. P. Shherbak, P. T. Kryvchyk, P. K. Chebanenko, M. T. Chemerysov, A. P. Lytvjakov. - Dnipropetrovs'k, 1969. - 141 s.
41. Nas vdokhnovyala revoljutsiya. Vospominaniya veteranov grazhdanskoj vojny. Izd. 2-e. - K., 1978. - 230 s.
42. U dni Zhovtnja. Spogady uchasnykiv borot'by za vladu Rad na Ukraїni / In-t istorii' partii' pry CK Kompartii' Ukraїny - Fil. In-tu marksyzmu-leninizmu pry CK KPRS. - K.: Polityvdav Ukraїny, 1987. - 580 s.

Звлинский С. А.

аспирант исторического факультета Запорожского национального университета

СОВЕТСКАЯ РЕВОЛЮЦИОННАЯ МЕМУАРИСТИКА 1940-80-х гг. В СИСТЕМЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ И АГИТАЦИОННО-ПРОПАГАНДИСТСКОЙ ПОЛИТИКИ СССР-УССР

В статье анализируется не ретроспективная, а синхронная информация, которая заложена в революционной мемуаристике советского периода 1940-80-х гг. Рассматривается назначение, процессы продуцирования и популяризации данного вида источников. Раскрывается утверждение, что подобные тексты были в большей степени продуктом советской пропаганды и агитации, нежели полноценным нарративным источником.

Ключевые слова: революционная мемуаристика, нарративы, гражданская война, воспоминания, партархивы, пропаганда.

Zvilinskiy S. O.

postgraduate student, Zaporizhzhya National University at the department of history

SOVIET REVOLUTIONARY MEMOIRS 1940-80's IN THE SYSTEM OF HISTORICAL SCIENCE AND AGITATION- PROPAGANDIST POLITICS OF THE USSR, AND THE UKRAINIANSR

In the article is analyzed synchronous information which contained in the revolutionary memoirs of soviet time 1940-80th. Also settings, processes of production and popularization of this type of sources are described in the article. Disclosed the statement, that these similar texts were in most cases the product of soviet propaganda and agitation, but not true narrative source.

In this article the main attention is focused on the minor information is embedded in the Soviet memoirs of the history of the Civil War 1917-22 in Ukraine. They are seen as a product of

the era, it turns out their purpose and role in the advocacy policy of the Soviet authorities, but traces conditions and peculiarities of their appearance.

The official rate of the process of writing his memoirs at his appointed time asking profound publication devoted to the October Revolution and the Civil War coming out with some regularity large circulations. They laid all the conceptual aspects, and the official interpretation of certain events appointed period. Among of them publications "The history of civil war in the USSR" which consist of 5 volumes and which came out in 1930-60 also "Civil War in Ukraine (1918-1920)" in 3 volumes which was prepared for the 50th anniversary of the October Revolution.

The process of collecting, writing and popularizing memories recruited especially important on the eve of the commemoration of revolutionary anniversaries. On the largest scale natural celebrated round dates, 40th and 50th anniversary of the October Revolution. Collecting memories at this time engaged as party and state archives, regional museums, some universities, historians and editors sometimes local periodicals.

Led the process of collecting the memories of participants and promote the events of 1917-22 Institute of Party History under the Central Committee of the Communist Party, which was virtually a monopoly highlight key points in the image of heroes and forgetting the so-called "enemies".

A separate line of propaganda activities of the Institute of Party History and its branches take memories of Vladimir Lenin. This process became much rise during the celebration of the 50th anniversary of the October Revolution and the 100 anniversary of his birth. It was at this time beginning to appear in the future well-known on the territory of the Soviet Union memories of the "leader of the proletariat". Special pride for people who wrote the memoirs was a direct presence in his speeches.

Almost continuously, the collection of memories about the events of the revolutionary period, took place at the local level, and generally can be inscribed in the context of Soviet regional studies.

There is no doubt that one of the main features of a totalitarian state is a continuous control consciousness of its inhabitants. It is one of the tools such control was formalized memory of the Civil War that was relayed through the living voice of its members. Given the importance of the event itself, its image and values were to be sacral for society. So the memories of participants, during the period of the Soviet history of Ukraine, became an instrument of propaganda and agitation, served as a convenient source of confirmation the official concept of the historiography.

Key words: *revolutionary memoirs, narratives, civil war, reminiscence, party archive, propaganda.*